

Laudatio professoribus. Dviejų svarbiausių Lietuvos klasikinės filologijos tyrėjų sukaktis pasitinkant

Skirmantė Biržietienė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
Vilnius University Kaunas Faculty
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
E. paštas skirmante.birzietiene@knf.vu.lt
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3661-2100>
<https://ror.org/03nadee84>

Moksliniai interesai: klasikinė filologija, antikinė literatūra, klasikinė retorika, reklamos ir paveikiųjų diskursų retorika
Research interests: Classical philology, Antiquity, Classical rhetoric, Rhetoric of advertising and persuasive discourse

2024 metų vasara ypatinga Lietuvos klasikinės filologijos – „klasikų“¹ – bendruomenei: dvi garbios mokslininkės Eugenija Ulčinaitė ir Dalia Staškevičienė paminėjo savo aštuoniasdešimtuosius gimtadienius. Ir nors, pasak Senekos, amžius – išorinis dalykas, priklausęs nuo lemties, abiejų klasikų gyvenimas ilgas ir dėl nuveiktų darbų, kurie yra ne tik neabejotina jų gyvenimo pilnatvė, bet ir garantuoja ilgą jų buvimą mums: *Longa est vita, si plena est!* (Sen. Ep. 93.2). Šia proga norisi trumpai paminėti svarbiausius jų darbus ir veiklos sritis.

Dalia Emilija Dilytė-Staškevičienė klasikinės filologijos studijas baigė 1966 metais Vilniaus universiteto Istorijos – filologijos fakultete. Iškart po studijų pradėjo akademinę veiklą: ji daugiau kaip keturiasdešimt metų išdirbo dėstytoja VU Filologijos fakulteto Klasikinės filologijos katedroje. Aštuntojo dešimtmečio viduryje D. Staškevičienė² dėstė lotynų kalbą ir Vilniaus universiteto fakultete Kaune, iš pradžių kartu su žymiu klasikinės filologijos profesoriumi Jonu Dumčiumi, kuris skaitė antikinės literatūros kursą, vėliau

¹ „Klasikais“ iš tradicijos Lietuvos akademinėje, ypač VU filologų bendruomenėje vadinami klasikinės filologijos pedagogai, studentai ir alumnai. 2007 m. įsteigus „Klasikų asociaciją“ (<<https://www.klasikai.lt>>), kurios vienas pagrindinių tikslų yra klasikinės filologijos ir Antikos kultūros sklaida Lietuvoje, šis neoficialus, gal net šiek tiek ironiškas vardas įgijo legitimumą.

² Pažinojome dėstytoją D. Staškevičienę, kuri skaitė antikinės literatūros ir kultūros, antikinės literatūros kritikos paskaitas, vedė lotynų kalbos seminarus, o studijuodami šaltinius pažinome ir vertėją D. Dilytę. Šis dualumas išlaikomas ir šioje kronikoje: pedagogė D. Staškevičienė, vertėja, tyrėja D. Dilytė. – Aut. past.

viena perėmė abu dalykus. Mokslininkė prisimena, kad darbas Kaune reikalavo ištvermės, nebuvo dėstytojų labai mėgstamas, nes to meto vakarinio fakulteto studentai (vadina juos „vakarininkais“) ne visada buvo stropūs, tačiau jos studentai lotyniškai ir Cezarį bei Ovidijų skaitydavė³. Nors dėstymas tikrai buvusi nelengva darbo universitete prievolė⁴, ji leido įskiepyti studentams meilę Antikai, klasikinei filologijai, padėjo suvokti antikinės kultūros vertę ir tvarumą, paskatino ne vieną dėstytojos mokinį ieškoti atsakymų į paskaitų metu iškilusius klausimus einant tyrėjo keliu.

Dalios Dilytės-Staškevičienės mokslinė veikla, ypač žvelgiant į jau nuveiktus darbus, išleistas studijas, monografijas, knygas, labai aiškiai skyla į dvi dalis: Antikos tyrimai ir antikinių idėjų sklaida Lietuvoje, įtaka lietuvių literatūrai. Tiriamajai sričiai priskirtini ir vertimai, nes antikinių tekstų vertimai į lietuvių kalbą, kaip sako pati tyrėja, „Antikos prakalbinimas“⁵, yra moksliniam tyrimui prilygstanti veikla: antikinių tekstų vertimai paprastai primena kritinį leidimą su plačiais aiškinamaisiais straipsniais, komentarais, realiųjų žodynėliais. Visą šį darbą dažniausiai atlieka pats vertėjas. D. Dilytė savo mokslinę veiklą taip pat pradėjo nuo vertimų. Jie sudarytų lyg ir tiltą tarp Antikos ir antikinių idėjų įtakų lietuvių literatūrai, kultūrai tyrimų⁶. Pirmoji vertimo publikacija – 1972 m. Kaip vertėja ji lietuviškai prakalbino Tacitą, Seneką, kurio visus kūrinius yra išvertusi į lietuvių kalbą, Tibulą, Ovidijų, Plinijų Jaunesnįjį, Sulpiciją, yra išvertusi ir Lietuvai reikšmingų tekstų, tokių kaip Vytauto laiškas ar Petro Roizijaus „Lietuvos sprendimai“, ir europinei kultūrinei tradicijai svarbių Martino Liuterio tezių, Izaoko Niutono „Matematinė gamtos filosofijos pagrindų“, Tomo Hobso, Džulijaus Čezarės Vaninio tekstų. 2014 metais LLVS už unikalų indėlį į lotyniškosios antikos vertimus jai skyrė šv. Jeronimo premiją⁷.

D. Dilytės antikiniai tyrimai glaudžiai susiję su pedagogine veikla. Būtent ji parašė originalų, humanitarinių sričių studentams esminį vadovėlį *Antikinė literatūra*, monografijas *Senovės Graikijos kultūra*, *Senovės Romos kultūra*, *Skaitome romėnus*, buvo rinkinių *Antikos pedagogai*, *Romėnų literatūros chrestomatija*, *Graikų literatūros chrestomatija*, lotynų kalbos skaitinių *Atrium* sudarytoja. Humanitarinių mokslų daktarės disertaciją ji apsigynė iš romėnų elegijų poeto Albijaus Tibulo poezijos.

Mokslininkė prisipažįsta (*Lietuvos mokslininkai*, 2022) ir nuolat akcentuoja, kad jai ypač aktuali Antikos idėjų recepcija Lietuvoje, kad lietuviams itin svarbu tyrinėti Lietuvos kultūrą, lietuvių literatūrą. Kristijonas Donelaitis – vienas pagrindinių jos tyrimų objektų. Kadangi D. Dilytė yra geriausia, pasaulinio lygio Antikos specialistė, ekspertė Lietuvoje, jos skvarbi akis pastebi ir tvirtai pagrindžia mūsų literatūros klasiko K. Donelaičio sąsajas su antikinė tradicija. Šiai temai ji skyrė išsamią monografiją *Kristijonas Donelaitis ir Antika*. Paskutiniaisiais institucinės akademinės veiklos metais ištyrinėjo ir K. Donelaičio pasakėčias, rezultatus publikavo monografijoje. Tyrimus apibendrino monografija *Kristijono*

³ Atsiminimai iš asmeninio susirašinėjimo su D. Staškevičiene archyvo.

⁴ Apie didelius darbo universitete krūvius mokslininkė užsimena ne kartą, įvairiuose kontekstuose (žr. *Lietuvos mokslininkai*, 2022).

⁵ Toks ir naujausios D. Dilytės studijos apie antikinių tekstų vertimo problemas pavadinimas (žr. Dilytė, 2024).

⁶ Visas vertimų sąrašas publikuojamas Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos (LLVS), kurios valdybos narė ji ilgus metus buvo, puslapyje; prieiga: <<https://www.llvs.lt/narys/34>> [Žiūr. 2024 08 22].

⁷ Žr. <<https://www.llvs.lt/?item=785&lang=lt>> [Žiūr. 2024 08 30].

Donelaičio kūrybos ir jos sklaidos atodangos. Šią sritį, be mažesnių publikacijų, papildo ir monografija, skirta Alberto Vijūko Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* poetikos tyrimams.

Labai svarbu paminėti ir tyrėjos mokslo populiarinimo, ir meninę veiklą. Ji yra jaunesniojo amžiaus auditorijai skirtų knygų *Heladės šviesa* bei *Amžinoji Roma* autorė⁸. Knyga *Senovės Graikijos išminčiai* dalyvavo 2023 m. Metų knygos paaugliams rinkimuose. D. Dilytė yra parašiusi romaną *Filosofo žmona*, pasakų rinkinių mažiesiems.

Vilniaus universiteto profesorė emeritė **Eugenija Ulčinė**, kuri liepos pradžioje taip pat paminėjo savo aštuoniasdešimtąjį jubiliejų, klasikinės filologijos studijas baigė 1967 metais. Po studijų porą metų mokytojavo gimtojo krašto Šiaulių Juliaus Janonio gimnazijoje, kuri tuo metu buvo humanitarinio profilio mokykla, todėl ten buvo dėstoma lotynų kalba (Krivickas, 2001). Nuo 1969 m. grįžo į Vilniaus universitetą dirbti bibliotekos Senų spaudinių skyriuje. Nuo 1977 m., po aspirantūros studijų Krokuvos Jogailos universitete, įsiliejo į VU Filologijos fakultetą, kur dėstytojavo Klasikinės filologijos katedroje ir ilgą laiką, nuo 1984 iki 2006 metų, išskyrus trumpą trejų metų pertrauką, buvo jos vedėja. Administracinė veikla nenutolino mokslininkės nuo studentų: dėl savo erudicijos, šilto, nuoširdaus bendravimo, humoro jausmo ji buvo labai mylima dėstytoja, išskirtinė asmenybė. Ji pirmoji padėjo perskaityti Cezarį, Ciceroną, Ovidijų, Sarbievijų. Išskirtinį poveikį jos pedagoginė veikla padarė nemažam būriui tyrėjų, išugdytas gausus būrys doktorantų, parengta ir apginta išskirtinės kokybės disertacijų. VU Kauno fakultete E. Ulčinė vadovaujama disertaciją apie lotyniškąją Lietuvos epitalamiją parengė ir apgynė dr. Skirmantė Šarkauskienė.

Nors daug dėmesio skyrė antikos studijoms, lotynų kalbai, pagrindinė E. Ulčinės mokslinių interesų sritis – lotyniškoji Lietuvos literatūra. Ji yra sisteminių šios srities tyrimų pradininkė, įtraukusi lotyniškąją, įvairiakalbę Lietuvos literatūrą į studijų programas, pirmiausia kaip spec. kursą klasikinės filologijos studentams. 1997 m. pasirodžius monografijoms *Lietuvos baroko literatūra* ir *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra* (perleista 2001 m.) bei 2003 m. E. Ulčinaitei ir A. Jovaišui parengus akademinę XIII–XVIII a. lietuvių literatūros istoriją, lotyniškoji Lietuvos literatūra tapo visateise lietuvių literatūros dalimi. Tyrėją labiausiai domino Renesanso, Baroko literatūra, ypač retorika ir poezija. Pirmasis tikslas – išversti į lietuvių kalbą ir publikuoti šio laikotarpio šaltinius, mažai žinomus rašytojus. Be tekstų vertimų, be prieinamumo skaitytojui, jie tik dalinai priklauso lietuvių literatūrai. Didžiulis profesorės nuopelnas – sudaryta XVI–XVII amžiaus poezijos antologija *Dainos pasauliui, saulei ir sau*. Suburti talentingi ir kvalifikuoti vertėjai iš lotynų, lenkų kalbų išvertė iki tol nepublikuotus tekstus, daug kūrinių išversta pačios E. Ulčinės. Rinktinė reprezentuoja įvairiakalbę XVI–XVII amžių Lietuvos poeziją. Vėliau pasirodžiusi jos parengta tekstų apie Vilnių knyga *Vilniaus pasveikinimas* praturtino šį lauką. Mokslininkės dėmesio centre visada buvo „Sarmatų Horacijus“ (Ulčinė, 1995, p. XXII) Motiejus Kazimieras Sarbievijus, kurio kūrybą ji nuolat verčia, publikavo daug mokslinių straipsnių, kuriuose nagrinėjami įvairūs jo kūrybos aspektai.

⁸ Plačiausia ir nuolat atnaujinama mokslininkės bibliografija pateikiama jos gimtojo krašto, kuriame, baigusi aktyvią akademinę veiklą, ji įsikūrė, puslapyje *Anykštėnai*, prieiga: <<https://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=348>> [Žiūr. 2024 08 29].

Taip pat būtina paminėti retorikos lauką, kuriame Eugenija Ulčínaitė – viena ryškiausių Lietuvos tyrėjų. Klasikinės retorikos pažinimas jau mokslinio kelio pradžioje kreipė prie retorikos tradicijos paieškų Lietuvos ir Lenkijos Baroko literatūroje, šių tyrinėjimų rezultatai pasirodė pirmojoje studijoje lenkų kalba *Retorikos teorija Lenkijoje ir Lietuvoje XVII amžiuje* (1984)⁹. Ypač svarbus VU profesoriaus jėzuito Žygimanto Liauksmo *Oratoriaus praktikos* kritinis vertimas ir publikacija Ž. Liauksmo *Rinktinių raštų* tome (2004).

E. Ulčínaitė nenuilstamai dirba prie vertimų į lietuvių kalbą. Verčia iš lotynų, senovės graikų, lenkų kalbų. Pirmasis jos vertimas, pasirodęs 1984 metais, labai ryškus ir iki šių dienų skaitytojų mėgstamas, ne vieno leidimo susilaukęs Marko Aurelijaus *Sau pačiam*. Vertėjos E. Ulčínaitės kraitis pasižymi žanrų ir autorių įvairove. Ji lietuvių kalba yra nuostabiai prakalbinusi poetus Ovidijų, jau minėtą M. K. Sarbievijų, išvertusi Horacijaus *Poezijos meną*, Lietuvos kultūrai svarbias A. Šrėterio, J. Visliciečio, M. K. Šemetos poetas, daug panegirinės, proginės poezijos. Prozos vertimų apimtis ne menkesnė: nuo antikinės retorikos klasiko Cicerono ir lietuvių retorikos profesoriaus Ž. Liauksmo iki šv. Augustino tekstų, Jurgio Radvilos *Kelionės į Italiją*, Petro Skargos *Seimo pamokslų*, politinių aktų, tokių kaip Krėvos sutartis, ar didikų laiškų. Privalomos paminėti ir XVI–XVIII a. dramų Lietuvos jėzuitų teatrui rinktinė ar *Kalbų varžybos* – LDK didikų sveikinimų rinkinys. Visi šie vertimai parengti kaip kritiniai leidimai, turintys platų kritinį aparatą, kurį paruošė pati vertėja. 2020 metais už puikius antikinės ir ypač Lietuvos viduramžių, renesanso ir baroko literatūros vertimus LLVS jai skyrė šv. Jeronimo premiją¹⁰.

Abi mokslininkės ilgą savo gyvenimo atkarpą nuėjo drauge, ir, nors kiekviena turėjo savo interesų sritis, nemažai tarėsi, pavaduodavo viena kitą administracinėje veikloje, palaikydavo apsisprendžiant dėl akademinės veiklos prioritetų, vadovėlių leidybos, galimybių klasikų studentų praktikai, dirbo kartu, sudarydamos svarbias Antikos šaltinių rinktines, pvz., tuo metu labai trūkstantį *Romėnų literatūros chrestomatiją* (pirmas leidimas 1992 m.). Buvo gera jas kartu matyti mininčias savo jubiliejų Nacionalinio muziejaus LDK valdovų rūmuose. *Plurimos annos, plurimos!*

Literatūra

Dilytė, D., 2024. *Antikos prakalbinimas: monografija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Krivickas, J., 2001. *Žymesni mokytojai ir mokiniai. Enciklopedinis žinynas*. Šiauliai: „Saulės delta“.

Lietuvos mokslininkai, 2022. *Filologė Dalia Dilytė*. Dokumentinis filmas. Rež. Justinas Lingys. 2022 m. <<https://epika.lrt.lt/dokumentiniai-serialai,303/lietuvis-mokslininkai-ii-dalis-odcinki,428545/odcinek-22,S02E22,428552>> [Žiūr. 2024 08 20].

Seneca, 1917–1925. *Ad Lucilium Epistulae Morales*. Ed. Richard M. Gummere. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press.

Ulčínaitė, E., 1995. Motiejus Kazimieras Sarbievijus – dviejų pasaulių poetas. In: Sarbievijus, M. K. *Lemties žaidimai*. Vilnius: „Baltos lankos“.

⁹ Ulčínaitė, E., 1984. *Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII wieku*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

¹⁰ Plačiau: <https://www.llvs.lt/turinys/1097>. Visas vertėjos vertimų sąrašas: <https://www.llvs.lt/narys/193> [Žiūr. 2024 08 30].